

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ
TÜRKMER

Tataristan'da Anayasa Değişikliklerinin Yarattığı Sorunların Tarihsel Analizi

Erdem YILMAZ

Bu yayının tüm hakları Sakarya Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne aittir. İzin olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

© 2023 TÜRKMER

Tataristan'da Anayasa Değişikliklerinin Yarattığı Sorunların Tarihsel Analizi

Erdem Yılmaz¹

Divan-ü Lügati't-Türk'te ismi geçen Köçürme / Mangala oyununun bir çeşidi olan Yalakkaya oyununda, "Senin taşın benim taşım yoktur, senin bölgen benim bölgem vardır. Taşlar tek renktir." kuralı vardır. Bununla beraber oyunda oyunculardan birinin kendi bölgesinde bulunan taşları bitirdiğinde oyun bitmez. Taşı biten bir oyuncu bir el bekler ve diğer oyuncuda kalan taşları dağıtır veya bölgesinde çiftleyerek alır ve hazinesine götürünce oyun bitmiş olur.²Rusya'nın ise elindeki taşları bitirmiş ama bir el beklemeden oyunu bitirmeye çalışmakta olduğu söylenebilir. 2010 yılından itibaren kendisine bağlı özerk cumhuriyetlerde Cumhurbaşkanı ibaresi Başkan olarak değiştirilmesine karar verilmesinin ardından günümüze kadar bu karara uymayan tek bir cumhuriyet vardı: Tataristan Cumhuriyeti. Bu çalışma Tataristan Cumhuriyeti'nde 1994 yılından itibaren yaşanan anayasa değişikliklerinin tarihsel sürecini, egemenlik kavramının adeta yok sayılmasını ve Cumhurbaşkanı için bilinmesi zorunlu olan Tatarca'nın zorunluluktan kaldırılması gibi konuların analizini yapma amacı taşımaktadır.

6 Ağustos 1990'da yani 33 yıl önce, Kazan'da Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) Yüksek Konsey Başkanı Boris Yeltsin konuşması sırasında; "*Alabileceğiniz kadar egemenlik alın.*" Cümlesini özerk olan cumhuriyetler için kurmuştur. Aynı cümleyi, diğer bir ziyareti sırasında -ki günümüzde Başkurdistan'ın şehirleri arasında bulunur- Ufa'da da dile getirmiştir.³Putin yönetiminin ise "*güçlü federalizm eşittir güçsüz Rusya*" düşüncesiyle merkezileşmeyi savunduğu söylenebilir.⁴Bahsi konu olan merkezileşme politikaları arasında Cumhurbaşkanı ibaresini Başkana dönüştürme düşüncesinin altında "*Güçlü Rusya-Tek Cumhurbaşkanı*" anlayışının yattığını da söylemek mümkündür.

Tataristan halkı yani Kazan Tatarları, Rusya'da ikinci büyük nüfusu oluşturmaktadır.1992 Tataristan referandumu, Tataristan Anayasası, Anayasadaki "bağımsızlık" tabiri, Tataristan'ın egemen demokratik bir devlet olduğu, Tataristan Cumhuriyeti'nin resmi dillerinin eşit haklara sahip Tatar-Rus diller olduğu, 30 Ağustos Cumhuriyet Bayramı, Tataristan Cumhurbaşkanı adı gibi konuları içermektedir. Bunlardan ötürü Putin yönetimini rahatsız ettiği söylenebilir.

Son 2 yıldır gündeme gelen Tataristan Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanlığı sıfatının kaldırılması konusundan önce 6 Kasım 1992 yılında kabul edilen Tataristan Anayasası'ndaki Tatar-Rus dilinin resmi ve eşit dil olması konusuna değinmek ve gösterilen bazı tepkileri dile getirmek yerinde olacaktır. Tarihçi Ebrar Kerimullin'in (1925-2000) "Şahri Kazan" gazetesinde "Tataristan Anayasası ile ilgili düşünceler"; "Katran Kovası Nereye Götürüyor" başlıklı yazıları, Anayasada gördüğü terslikleri ve bu tersliklerin ileride ne gibi sonuçlara sebep olacağını ortaya koymaktadır.⁵Yazılarında "*resmi dil*" konusunun yanlış olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir, "*Tataristan'da Tatar Dili ile Rus Dili'nin resmi dil yapılması – Tatar Dili'ne karşı kabul edilen ölüm fermanıdır, demek ki, Tatar milletini yok etmenin yoludur.*" Diyerek tepkisini ortaya koymuştur. Devamında ise halkın ve meclisin parmak kaldırarak kendilerini 1552 yılının15 Ekim⁶'ine geri döndürdüklerini söyleyerek serzenişte bulunmuştur.⁷

Rusya Eski Devlet Başkanı olan Dmitri Medvedev'in 2009 yılında özerk cumhuriyetin başkanlarını seçmesinin Rus siyasi usul ve geleneklerine aykırı olduğunu söylemesi, Rusya'daki tüm milletlerin Rus geleneklerine göre yaşaması ve yönetilmesi gerektiği düşüncesinde şeklinde yorumlanabilir.2010 yılında ise Çeçenistan Cumhurbaşkanı Ramazan Kadirov'un bölge başkanlarını baz alarak söylediği "*bölge başkanları cumhurbaşkanı olarak adlandırılmamalıdır.*" İfadesi Medvedev'in düşüncesinden yola çıkarak söylediği anlaşılmaktadır. Bu sözden sonra Kuzey Kafkasya'dan başlayarak tüm özerk cumhuriyetler, Kadirov'un yolundan giderek "Cumhurbaşkanı" ibaresini kaldırmışlardır.2010 yılında kabul edilen federal kanun gereği 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren Milli Cumhuriyetlerin Cumhurbaşkanlarının adı "bölge başkanı" olarak değiştirilmiştir. Rusya Federasyonu tebaasının başkanlarına cumhurbaşkanı denilmesini yasaklayan "Medvedev" yasası bahsi konu edilen federal kanundur. Çeçenya'nın ardından Buryatya, Başkurdistan, Mari

¹ Sakarya Üniversitesi, Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (SAÜ TÜRKMER) araştırmacısı, Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisans Öğrencisi

² Ayşe Gümüş-İsmail Gümüş, "4000 Yıllık Türk Satrancı Yalakkaya", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 2 / 3 (Temmuz 2019): 1-15.

³ <https://yeltsin.ru/news/boris-elcın-berite-stolko-suverineteta-skolko-smozhete-proglotit/>

⁴ <https://www.insamer.com/tr/rusyada-federalizm-tartismalari.html>

⁵ <https://www.altayli.net/tataristan-anayasasinin-25-yili.html>

⁶ Rusların Kazan'ı işgal ettikleri yıldır. Bkz. İlyas Topsakal, "Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)", *Ötüken Neşriyat*, s.19-20.

⁷ <https://www.qha.com.tr/yazarlar/roza-kurban-24/kazan-tatarlarina-vurulan-son-darbe-371235>

El, Udmurtya, Çuvaşistan, Saha (Yakutya), Adıge, Dağıstan, İnguşetya, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes cumhuriyetlerinde bu görevler kaldırıldı.⁸Başkurdistan ve Tataristan bu duruma karşı çıkan cumhuriyetler arasında en başta sayılabilir. Fakat Başkurdistan'da baskıya dayanmamıştır.⁹Bu karara direnen son cumhuriyet ise Tataristan Cumhuriyeti'di. Rusya Duması Tataristan için bu kararı 1 yıl ertelese de Tataristan Anayasası'nda bu konu hakkında bir değişiklik yapılmamıştır. 2015 yılında Putin:

“Tataristan cumhurbaşkanını nasıl adlandıracağı konusunu Tataristan halkı kendi karar vermelidir. Bu Tataristan'ın işidir. Ben bunu herhangi bir millî duygularla ilgisi olduğunu düşünmüyorum. Kafkasya halkları içinde de millî duygular çok karışık, ancak Çeçenistan bile “hayır” demişken... Bu Çeçenistan halkının iradesiydi ve biz Tataristan halkının fikrine de saygıyla bakacağız. Onun için siz bu işi kendiniz halledin”

Şeklinde ifade etmiştir.¹⁰Fakat Ekim 2021 tarihinde Rusya Dumas'ına sunulan tasarıda bahsedilen saygının gösterilmediği söylenebilir. Yasaya göre, federasyonu oluşturan bölgelerin en üst düzey yöneticisi "bölge başkanı" anlamına karşılık gelen “başkan” ismiyle sıfatlandırmakla birlikte başkan iki defa seçilir ibaresi de kaldırılmıştır.²⁵ Ekim tarihinde yapılan toplantıda, Tataristan Parlamentosu'nun içerisinde bulunan 100 milletvekilinden 82'sinin oyu ile söz konusu tasarı reddedilmiştir. Buna rağmen, tasarı, Rus parlamentosunun alt kanadı Devlet Dumas'ında 14 Aralık'ta kabul edilmiş, ertesi gün Federasyon Konseyi'nden geçmiş, 21 Aralık'ta da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından imzalanmıştır. Yasada başkanın sıfatı ve yetkileriyle ilgili kısım, Haziran 2022'de yürürlüğe girdiğini hatırlatmakta fayda vardır.¹¹

Tataristan'da, özerk cumhuriyet olduğundan itibaren 18 kez Anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu durumu tablo halinde resmetmek ve tablo üzerinde analiz etmek yerinde olacaktır.

Tablo 1¹²

Değiştirilen Yıl	Değiştirilmesini Yasa/Kanun	sağlayan	Değiştirilen Konu
29 Kasım 1994	N 2243-XII		Tataristan parlamentosu “Devlet Konseyi” adını aldı. Konsey, değişiklikle birlikte 130 milletvekilinden oluşmaktadır. Öncesinde 250 idi.
30 Mart 1995	N 17		Parlamentonun çalışmalarına ilişkin 84. Ve 89. Maddeler değiştirilmektedir. Ayrıca Danıştay, parlamento denetim komisyonları ve komiteleri oluşturabilir ibaresine yer verilmiştir.
8 Aralık 1995	N 346		Tataristan'daki cumhurbaşkanı yardımcılığını ortadan kaldırmaktadır. Vasily Likhachev tarafından ilk ve son defa yapılmıştır (1991-1995).
27 Kasım 1996	881		Tataristan Cumhuriyeti Anayasası'nın cumhurbaşkanı adaylığı için gerekli şartları içerisinde barından 108.madde düzenlenmiştir.65 yaşındaki bir vatandaşın CB olamayacağı ibaresi kaldırılmakla birlikte aynı kişi arka arkaya iki dönemden fazla CB olamaz kısıtlaması da kaldırılmıştır.

⁸ <https://www.business-gazeta.ru/article/119171>

⁹ <https://www.idelreal.org/a/32241892.html>

¹⁰ <https://www.qha.com.tr/yazarlar/roza-kurban-24/kazan-tatarlarina-vurulan-son-darbe-371235>

¹¹ <https://indyturk.com/node/531086/d%C3%BCnya/putin-tataristan-cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-minnihanov%E2%80%99un-s%C4%B1fat%C4%B1n%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Ftirdi>

¹² <https://www.idelreal.org/a/32236883.html> ve <https://prav.tatarstan.ru/docs/const/razdel1.htm> adreslerinde yola çıkılarak hazırlanmıştır.

26 Mayıs 1999	2180	. Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini tanımlayan Anayasa'nın 111. Maddesi değiştirilmiştir. Cumhuriyetin cumhurbaşkanı "Statüsü Tataristan Cumhuriyeti yasalarıyla belirlenen Tataristan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi'ni oluşturmak ve yönetmekle görevlidir." İbaresini almıştır. Tataristan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi, 13 Eylül 1999'da Shaimiev'in kararnamesi ile kuruldu.
21 Temmuz 1999	N 2304	Tataristan Cumhuriyeti seçim sistemini iyileştirmeyi amaçlamıştır. "Yargıçlar hariç, Halk Temsilcileri Sovyetleri tarafından seçilen veya atanan memurlar, üst üste iki dönemden fazla görevde bulunamazlar" hükmü kaldırılmıştır. "Akıl hastası vatandaşlara" milletvekili seçilme yasağı kaldırıldı.
3 Mart 2000	93	89, 94, 101, 111. maddeler eklenmiştir. Eklemelerden sonra Tataristan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiserliği ortaya çıkmıştır. Başkan/Ombudsman, CB tarafından aday gösterilir, Danıştay tarafından seçilir.
31 Mayıs 2000	N 179	Değişiklikler yargı sistemi ile alakalıdır. Devlet Konseyi tarafından seçilen, "Barış Yargıçları" kavramı, Anayasada yer almıştır.
19 Aralık 2000	N 494	Tataristan cumhurbaşkanı seçimine ilişkin 108. madde yeniden değiştirilmiştir. İlk kısmı şu şekildedir: "Oy kullanma hakkına sahip ve Tataristan Cumhuriyeti'nin devlet dillerini bilen otuz yaşından küçük olmayan Tataristan Cumhuriyeti vatandaşı Cumhurbaşkanı seçilebilir." Bununla beraber bir adayın son on yıldır cumhuriyet topraklarında kalıcı olarak ikamet ediyor olması şartı kaldırılmıştır.
28 Haziran 2001	N 946	Tataristan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin yetkilerini belirleyen 140. madde eklenmiştir. Artık Tataristan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı, Danıştay, Bakanlar Kurulu ve Cumhuriyet Yüksek Mahkemesinin talebi üzerine Anayasayı yorumlayabilir. ¹³
19 Nisan 2002	1380 sayılı "Tataristan Cumhuriyeti Anayasasına Değişiklik ve İlaveler Yapılmasına Dair Kanun"	Anayasa'nın 1. Maddesi, Tataristan'ın "Rusya Federasyonu'nun bir konusu" olduğunu söylüyor. Aynı zamanda, Rusya Federasyonu Anayasası, Tataristan Anayasası ve yetkilerin sınırlandırılmasına ilişkin bir anlaşma ile Rusya ile birleşmiş "demokratik hukuk devleti" dir ibaresi yer almıştır. Devlet konseyinde 50 mv. Olmasına karar verilmiştir. "Tatar ve Rusça" eşit olmak üzere iki devlet dili olduğu yazılmıştır. Başkan iki defadan fazla seçilemez ibaresi tekrar getirildi ve CB olmak için iki devlet dilini bilmek gereklidir.
15 Eylül 2003	N 34-ZRT	Danıştay'ın çalışmalarına ilişkin 69, 70 ve 88. maddeler değiştirilmiştir. Milletvekili sayısı 50'den 100'e çıkartılmıştır.
12 Mart 2004	N 10-ZRT	Danıştayın yetkileri belirtilmiştir. Tataristan cumhurbaşkanı'nın Devlet Duma'sının milletvekili olamayacağı, kamu görevlerinde bulunamayacağı, bilimsel, öğretimsel veya yaratıcı çalışmalar dışında ücretli faaliyetlerde bulunamayacağı konusunda bir kısıtlama getirildi. Aynı zamanda, Danıştay'ın cumhurbaşkanına güvensizliğini ifade edebileceği "ağır yasa ihlallerinin" mahkeme tarafından tespit edilmesi gerektiği ibaresi yer almıştır.
14 Mart 2005	N 55-ZRT	Tataristan'da cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin 91. madde askıya alındı. Artık Tataristan Cumhuriyeti

¹³ Tataristan Anayasa Mahkemesi, varlığı en başından beri Anayasa tarafından sağlanmış olmasına rağmen, yalnızca 2000 yılında oluşturulmuştur. 2023'ten beri bu yargı organı, federal merkezin talebi üzerine kaldırılmıştır.

		Cumhurbaşkanı'nın yetkileri, Rusya Devlet Başkanı'nın önerisi üzerine Devlet Konseyi'ne verilmiştir. ¹⁴
30 Mart 2010	N 10-ZRT	Anayasa, Tataristan Cumhuriyeti Devlet Müşavirinin konumu açıklanmıştır. ¹⁵
22 Kasım 2010	N 79-ZRT	N 79-ZRT tarihli Tataristan kanunu ile getirilmiştir. Savcı yasama girişimi hakkına sahiptir. Sadece cumhurbaşkanı, Danıştay'ın belirlenen milletvekili sayısının en az üçte biri ve ayrıca parlamento başkanlığı, Tacikistan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa değişikliği teklifinde bulunabileceği detaylıca açıklanmıştır.
22 Haziran 2012	N 40-ZRT	Değişiklikler, Rusya'nın bölge başkanları seçimlerinin geri dönüşüyle bağlantılıdır. Rusya cumhurbaşkanının önerisi üzerine Devlet Konseyi tarafından cumhurbaşkanına yetki verildiğine dair daha önce kabul edilmiş tüm hükümler iptal edildi. Tataristan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın 2002 baskısında orijinal olarak öngörüldüğü gibi seçimlerde yeniden seçilir. İki dönem iktidarda kalma kısıtlaması devam etmiştir. ¹⁶
31 Aralık 2022	N 109-ZRT	Tataristan Cumhurbaşkanlığı makamının adı artık "Tataristan Cumhuriyeti'nin Raileri" dir. Aynı zamanda, böyle bir atanmanın ancak bir sonraki seçimlerden sonra uygulanacağı kabul edildi. ¹⁷ Ayrıca, Tataristan Anayasası'nda, cumhuriyetin antlaşma ve egemenliğinden bahseden 1. maddesinin referandum olmaksızın değiştirilmesine izin veren 124. maddesi yer aldı. Değişiklikler 1 Ocak 2023'te yürürlüğe girdi.

Tataristan Cumhuriyeti'nin kurulduğu zamandan bu zamana kadar pek çok defa Anayasası değişmiştir. Değişikliklerin ilk yıllarında Tatarca-Rusça dillerinin eşit ve resmi dil olması, günümüzde de son anayasa değişikliğinin getirdiği "Başkanlık veya Devlet Reisi" ibaresi eleştirilerin odak noktası olduğu söylenebilir. Ekim ve aralık ayında tepki gösterilse de tasarının altında Devlet Başkanı Putin'in imzasının bulunması, tepkileri sonuçsuz bırakmıştır.¹⁹ Anayasa değişikliğini özetlemek gerekirse eğer;

2022 yılının aralık ayında değişikliklerle birlikte Cumhurbaşkanı ibaresi Başkan veya Cumhuriyet Reisi olarak değiştirildi. Bu durumun Rustam Minnikhanov'un Cumhurbaşkanlığı süresince uygulanmayacağı görüşü hâkimdi. Yani 2025 yılına kadar Tataristan'da Cumhurbaşkanı sıfatı olacağı bilinmekteydi. 26 Ocak'ta alınan kararlarla birlikte, değişiklik Minnikhanov'un görev süresi bittikten sonra değil, yürürlüğe girdiğinden itibaren uygulamaya koyulmuştur. 23 Ocak'ta "ek istişare" olarak adlandırılan Putin-Minnikhanov'un görüşmesi sırasında bu konunun da masada olduğu, 26 Ocak'ta anayasanın değiştirilmesi kararının meclise sunulup onaylanmasından anlaşılmaktadır.

Tataristan Anayasası'nın 1. maddesinden, egemenlik ve yetkilerin sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmaya yapılan atıflar kaldırılmıştır. Yeni Anayasa'da, "Tataristan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu içinde demokratik ve yasal bir devlettir" yazmaktadır. Bundan önceki Anayasa'da ise Tataristan, "Rusya Federasyonu Anayasası, Tataristan Cumhuriyeti Anayasası ve Antlaşması ile Rusya Federasyonu ile birleşmiş" bir devlettir yazmaktaydı. *Tablo 1*'de görüldüğü üzere 31 Aralık 2022 tarihinde N 109-ZRT yasasıyla birlikte 1. Maddenin referandum olmadan değiştirilebileceğine izin veren 124. Madde eklenmiştir. Bu da programlı bir şekilde yapılan değişiklikleri halka sunmadan legalleştirme olarak adlandırılabilir.

3.maddede, çok etnisiteli bir halk artık "egemenliğin taşıyıcısı" değildir. Anayasa'nın yeni halinde, "Tataristan Cumhuriyeti'nde güç, doğrudan çokuluslu halkı tarafından, ayrıca devlet yetkilileri ve yerel yönetimler aracılığıyla kullanılmaktadır." Olarak değiştirilmiştir. Ayrıca "egemenlik" kelimesi, daha önce Tataristan cumhurbaşkanının cumhuriyetin egemenliğini güvence altına aldığı belirten 94. maddeden çıkarılmıştır.

Tataristan vatandaşlığına ilişkin olan 21. Madde yürürlükten kaldırılmış, Tataristan'da kalıcı olarak ikamet eden Rusya Federasyonu vatandaşı artık Tataristan Cumhuriyeti vatandaşıdır olarak değiştirilmiştir.

Devlet başkanının Tatar dili bilmesi zorunluluğu da kaldırılmıştır. Devlet dillerini konuşabilir olarak değiştirilen bu kanun sadece Rusça bilmesi halinde Devlet Başkanı olunabileceğini göstermektedir.

¹⁴ Shaimiev, 25 Mart 2005'te dördüncü kez Tataristan'ın cumhurbaşkanı oldu. **Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin** tarafından aday gösterildi.

¹⁵ Bu görevi istifa eden Tataristan'ın ilk Cumhurbaşkanı Mintimer Shaimiev aldı.

¹⁶ Bu durum Rustam Minnikhanov'un iki kez daha cumhurbaşkanı olmasını engellemedi: 2015 ve 2020 seçimlerinin sonuçları göstermektedir. (Federal yasaya göre, Minnikhanov'un atandığı önceki dönem de sayılmaz).

¹⁷ Yani Rustam Minnikhanov, plana göre 2025'te sona erecek olan görev süresinin sonuna kadar Tataristan'ın cumhurbaşkanı olarak kalacağı söylenebilir.

Başkan ise iki defa seçilme hakkına sahipken yeni değişikliklerle birlikte sonsuz sayıda seçilebilir olarak değiştirilmiştir.¹⁸

Sonuç olarak, Rusya'nın SSCB sonrasında özerk cumhuriyetleri iç egemenlik noktasında güçlendirdiği söylene de her geçen yıl egemenliklerinin daha da azaldığı söylenebilir.2010 yılında Çeçenistan'da başlayan Cumhurbaşkanlığından Başkanlığa geçiş sürecinden, günümüzde bu sürece dahil olmayan son özerk cumhuriyet Tataristan Cumhuriyeti'nde, parlamento onaylamasa da Devlet Başkanı görevi hasebiyle Putin tarafından zorla değiştirilmiş ve Tataristan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı da artık Başkan sıfatıyla yönetilmeye başlamıştır. Tatarca'nın devlet başkanı tarafından bilinmesi zorunluluğunun kaldırılması ise Tatarca'nın yok sayılması olarak nitelendirilebilir. Bu durumdan yola çıkarak, Parlamento'da Rus kökenli milletvekillerinin sayılarının artması, Rus devlet başkanının oluşmasının zemini hazırlandığı söylenebilir. Milliyetçiliğin ve Özgürlükçü düşüncenin arttığı bu dönemde Tataristan Cumhuriyeti halkının bir daha 15 Ekim 1522 yılına geri dönmek istemeyeceği, haklarını legal yollardan arayacağını Günümüz dünyasındaki çevresel şartların oluşumu ve Tataristan'ın arka planını göz önüne alarak söylemek de mümkündür.

¹⁸ <https://www.idelreal.org/a/32236883.html>